

System práva, funkce práva

Miloš Večeřa

BEP101Zk Právní nauka I

Právo jako systém

Právo je jeden ze sociálních systémů

- vyznačující se jednotou a zároveň vnitřní diferenciací, uspořádáním právních norem do celku a jeho rozdělení na části

- vzájemně propojený komplex právních norem a předpisů různé právní síly

Vnější systém práva: členění dle předmětu právní regulace na jednotlivá odvětví

Vnitřní systém práva: axiologický či teleologický řád obecných právních principů

Jednota práva

Je založena na znacích:

- **Logická bezrozpornost**
- **Integrovanost** – provázanost základními zásadami a právními principy
- **Úplnost** - ucelenost bez mezer de lege lata nikoliv de lege ferenda
- **Hierarchické uspořádání** - pyramidální uspořádání dle právní síly a podle obecnosti úpravy. Aplikační přednost evropského a mezinárodního práva.

Významné principy systému práva

- **princip prvotnosti a odvozenosti** – vztah: ústava-sekundární akt, zákon-sekundární předpis (pravá odvozenost) nebo ústava-zákon (nepravá odvozenost),
- **princip právní síly,**
- **princip ústavnosti a podzákonnosti** – produkt principu právní síly, postavení ústavy jako „základního zákona“.

Diferencovanost systému práva

Právní norma - obecné pravidlo chování vyjádřené ve zvláštní státem stanovené nebo uznané formě, jehož dodržení stát sankcionuje.

Právní předpis - souhrn právních norem upravujících určitý okruh právních vztahů. Někdy zde i nenormativní části.

Právní institut - soubor právních norem upravujících určitý stejnorodý okruh právních vztahů (institut rodiny).

Právní odvětví - soubor právních předpisů upravujících určitý stejnorodý okruh právních vztahů představujících předmět určité právní úpravy.

Právní principy - vůdčí právní zásady prostupující právním řádem, vyznačující se vysokým stupněm obecnosti.

Základní klasifikace práva

Rozlišení práva veřejného a soukromého

Zájmová teorie—Ulpianus: „*veřejné právo je právo, které se týká postavení římského státu, soukromé právo je to, které se týká prospěchu jednotlivců*“

Teorie mocenská (subordinační)—kde vystupuje státní moc v nadřazeném postavení=právo veřejné

Pokud jeden z právních subjektů je orgán veřejné moci, který na základě zákona a v jeho mezích rozhoduje o subjektivních právech a právních povinnostech fyzických a právnických osob

Metoda právní regulace

Soukromoprávní metoda právní regulace

vznik, změna nebo zánik právních vztahů je vázán na soukromoprávní úkony účastníků právních vztahů, mezi nimiž je vztah rovnosti (smlouva, dohoda)

Veřejnoprávní metoda právní regulace

vznik, změnu nebo zánik právních vztahů se děje právními akty orgánů veřejné moci, které vystupují v nadřazené pozici, a to:

- rozhodnutími o právech a povinnostech nebo
- kogentní právní úpravou

Právní odvětví

Veřejnoprávní odvětví

Ústavní právo – vztahy mezi vrcholnými státními orgány a katalog základních práv

Trestní právo – vymezuje co jsou trestné činy a jaké tresty se za ně ukládají

Správní právo – organizace veřejné správy a vztahy mezi jejími subjekty

Finanční právo – právní normy upravující finanční činnost státu (státní rozpočet, daně, cla...)

Živnostenské právo – upravuje živnostenské podnikání a podmínky oprávnění k němu

Právo sociálního zabezpečení

Právo životního prostředí

Právní odvětví

Soukromoprávní odvětví

Občanské právo – vztah rovnosti; vlastnické právo, závazkové vztahy, dědění, ochrana osobnosti

Rodinné právo - vznik a zánik manželství, vztahy mezi manžely, rodiči a dětmi, osvojení, pěstounská péče, výživné

Obchodní právo - podnikání, úprava obchodních společností, vztahy mezi podnikateli, vybrané smluvní typy s obchodněprávním režimem, veřejné zakázky

Autorské právo - i tzv. průmyslová práva

Mezinárodní právo soukromé

Právní odvětví smíšené povahy

Pracovní právo - vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, veřejnoprávní normy mají chránit zaměstnance, jinak soukromoprávní vztahy

Mezinárodní právo veřejné - mezinárodní smlouvy mohou upravovat jak veřejnoprávní (např. trestněprávní) tak i soukromoprávní otázky (např. mezinárodního obchodu)

Evropské právo - primární právo = veřejnoprávní povaha, sekundární právo (směrnice, nařízení) upravují i soukromoprávní otázky

Právní principy

Právní principy jsou vůdčí právní zásady prostupující celým právním řádem. Jsou koncentrovaným vyjádřením obsahu práva a hodnotově ho ukotvují.

Římskoprávní dědictví v Justiniánových kodexech (6. st.):

- Čestně žít, druhému neškodit, každému dávat, co mu patří.
- Smlouvy se mají plnit.
- Nikdo nemůže převést na jiného více práv, než sám má.
- Nelze se zavázat k nemožnému.
- Bezdůvodný strach neomlouvá .
- Za vyšší moc nikdo neodpovídá.
- Věc rozhodnutá je pokládána za pravdu.

Promítnutí právních principů

Některé principy římského práva zakotvil nový **Občanský zákoník** č. 89/2012 Sb., zejména: - Smlouvy se mají plnit

- Čestně žít, druhému neškodit, každému dávat, co mu patří

- **§ 3 odst. 2 písm. d)** „*Daný slib zavazuje a smlouvy mají být plněny*“.

- § 6 odst. 1 „*Každý má povinnost jednat v právním styku poctivě*“.

- § 6 odst. 2 „*Nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu*“.

- § 3 odst. 2 písm. f) „*Nikomu nelze odeprít, co mu po právu náleží*“.

Chráněnými hodnotami podle § 3 odst. 1 OZ jsou:

Důstojnost a svoboda člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.

Středověká a moderní právní věda

doplnily další právní principy:

- Zákaz odepření spravedlnosti.
- Je třeba slyšet i druhou stranu.
- Nikdo nesmí být soudcem ve vlastní věci.
- Kdo je dřívější v čase, je silnější v právu .
- Zákaz retroaktivity.
- Presumpce nevinny.
- Zásada legální licence.
- Základní lidská práva.
- Povrch ustupuje půdě (Superficies solo cedit).

Právo hmotné a procesní

Právo hmotné

Souhrn právních norem a subjektivních práv, které směřují bezprostředně k naplnění účelu práva a jsou smyslem právní úpravy – hmotněprávní předpisy.

Právo procesní - naplnění účelu právní úpravy slouží zprostředkovaně. Úprava postupu orgánů veřejné moci k vytváření a ochraně hmotných práv. Stanoví postavení účastníků a postup v řízení před správními orgány a soudy, postupy při tvorbě a aplikaci práva - procesněprávní předpisy.

Právo vnitrostátní a mezinárodní

Vztah dvou právních systémů - prosadila se dualistické koncepcce, souvisí to se suverenitou států a postavením subjektů v právu vnitrostátním.

Mezinárodní právo veřejné

Upravuje vztahy mezi suverénními státy a jimi vytvářenými mezinárodními organizacemi.

Pramenem mezinárodního práva jsou především dvou nebo vícestranné mezinárodní smlouvy a právní obyčeje. Je obtížně vynutitelné - Rada bezpečnosti OSN na základě Charty OSN, Mezinárodní soudní dvůr, mezinárodní trestní soudy.

Evropské právo

Je specifickým právním systémem, který jako celek nepatří ani do mezinárodního, ani do vnitrostátního práva. Je tvořeno především primárním právem, tj. právem ze zakladatelských smluv.

Další úroveň tvoří sekundární (odvozené) právo:

- **obecně závazná nařízení** (regulations),
- **směrnice** (directives) zavazující k dosažení stanoveného cíle,
- **individuálně závazná rozhodnutí** (decisions)
- **právně nezávazná doporučení a stanoviska** (recommendations, opinions).

Jeho významnou součástí jsou i quasiprecedenční rozsudky Soudního dvora EU. (Vstup do EU 1.5.2004, Lisabonská smlouva - platnost 1.12.2009, řízení o předběžné otázce).

Sjednocování mezinárodního a vnitrostátního práva (recepce)

- **Adaptací** = přibližný přenos mezinárodních závazků do pramenů vnitrostátního práva.
- **Transformací** = přenos doslovného znění aktu do některé formy vnitrostátního práva, např. příloha vyhlášky. Pramenem práva formálně právně zůstává transformační norma,
- **Inkorporací** = „vtažení“ mezinárodního práva do práva vnitrostátního, aniž by toto ztratilo formu mezinárodního práva, pouze jsou mu propůjčeny účinky vnitrostátního práva (čl. 10 Ústavy – Vyhláš. mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas, jsou součástí právního řádu).

Základní pozitivní funkce práva

- udržování sociálního pořádku (řádu)
- vymezení práv a povinností v sociální interakci
- usnadnění kooperativního jednání
- řešení konfliktů ve společenských vztazích
- přenos kulturních vzorců
- nástroj sociální změny
- propůjčení legitimacy výkonu veřejných funkcí

Právo plní i některé negativní funkce

- konzervuje status quo
- rozděluje lidi
- je nástrojem útlaku
- udržuje a ospravedlňuje konflikt a násilí
- rozšiřuje a petrifikuje moc státu

Proč lidé (ne)dodržují právo

Právní obedience – poslušnost právu

Právní disobedience

Občanská poslušnost (civilní obedience) je širší:

Sokrates: „Občan je vázán naprostou poslušností vůči zákonům státu, jestliže se dobrovolně rozhodl v tomto státě žít“ (Platón v dialogu Kritón)

Občanská neposlušnost – vědomé a otevřené, přitom však nenásilné neuposlechnutí právní povinnosti nebo rozhodnutí z důvodu jejich rozporu s morálními, politickými, náboženskými nebo obecně lidskými zásadami či principy (konflikt svědomí)

Mahátma Gandhí-koncepce nenásilí, M.L. King

Právo na odpor (ius resistendi)- Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny (Listina čl. 23).

Právní obedience

Max Weber:

1. Obava z legálních sankcí
2. Etické nebo utilitaristické motivace
3. Obava ze zneuznání sociálním okolím

Tom Tyler: „Why People Obey the Law“ (1990) výzkum v Chicagu 1575 respondentů, po roce 804 respondentů:

1. Odstrašení sankcí
2. Vnitřní akceptace normy za spolupůsobení individuální morálky (svědomí)
3. Tlak ke konformitě ze strany referenčních skupin téže společenské vrstvy (peer opinion)

Eugen Ehrlich: Společenský nátlak působí na zločince více než vězení

Děkuji za pozornost